

selelere bakmadır. Bu, tam bir eksen kaymasıdır. Birincisinin tedavisi mümkündür, ama ikincisinin tedavisi ise -olmakla birlikte- oldukça güçtür.

b. Batılılarla siyasi ve ekonomik işbirliği içinde olup sadece hadislere değil, İslâm'ın temel meselelerine şaşı bakan insanlar vardır. Bu daha ziyade sömürgecilik dönemlerinde görülen bir durumdur. Şimdi var mı, doğrusu bilmiyorum. Batılıların finanse ettiği, onların vakıflarında, derneklerinde araştırma yapanlar var mı, bilmiyorum.

c. Modernizmin etkisi: Hadisleri modern toplumlarda kendisi için ayak bağı görenler de vardır. Zira hadisler Kur'an'ın anlaşılmasında birincil görevi görür. Hadisler olmasa Kur'an'ın modern topluma daha rahat uydurulabileceği düşünülmektedir.

d. Psikolojik sebepler: Kişi okuduğu hadis kitaplarında bazı ilginç, acıbad hadislerle karşılaşmıştır. Buradan yola çıkarak "Böyle şey olmaz, bu hadislerin hiçbirine güvenilmez!" diyerek fevran etmiştir. Şöhret, reyting gibi unsurları da buna dâhil edebiliriz. Hadisleri reddetmek prim yapıyorsa, diğer bir ifadeyle hadisleri reddetmek bir reyting unsuruysa insanlar bunun cazibesine daha fazla kapılabilir. Bazen de insanlar küçük yaşta eğitimleri sırasında veya okudukları medreselerde bazı katı kural, yaklaşım, anlama veya yorumlama ile karşılaşabiliyor. Yetişkin durumunda başka saikların da etkisiyle çocukluk çağlarında edinilen bu durum hadislere karşı olumsuz bir yaklaşım olarak dışa vurabiliyor.

e. Davete engel görme: Bazıları da ilginçtir, bazı hadisleri davete engel gördüğü için reddetmiştir. Mısırlı ilim adamı M. Gazzâlî'nin tavrı böyledir. Öyle anlaşıyor ki, kişi çeşitli kesimlere İslâm'ı anlatmaktadır. Bu arada hadislere kaynaklanan sorulara muhatap olmaktadır. Bu sorular biraz da zordur. Hemen akli ikna edecek cevaplar vermek kolay değildir. Bu sorulara cevap arayıp vakit kaybetmektense zaten zamanı olan haber-i vahidleri reddetmenin daha ekonomik olacağı düşünülmektedir.

f. Mahalle baskısı: Kişi çeşitli kesimlerle (meselâ laik kesimlerle...) iç içedir veya hadislere karşı kitap, makale ve medya yoluyla yay-

HADİSLERE AKILCI YAKLAŞIM

Soru 86: Mu'tezile'nin akılcı olduğu biliniyor. Günümüzde Ehl-i Sünnet olduğu gözükken insanlarda hadislere akılcı yaklaşımın bariz bir şekilde ortaya çıktığı bir vakıadır. Hadislere akılcı yaklaşma ve akabinde reddetmenin sebepleri nelerdir? Hadislere akılcı yaklaşımlarda göze çarpan özellikler nelerdir? Hadisleri böyle ele alanların temel yaklaşımları nelerdir?

Badislere akılcı yaklaşımın elbette farklı sebepleri vardır. Hadislere akılcı yaklaşımlarda dikkat çeken ortak özellikler de söz konusudur. Hadislere karşı reddedici tavır almanın sebeplerini ve bunu besleyen temel yaklaşımları toplu olarak şöyle belirlemek mümkündür:

a. Oryantalistlerin etkilemesi: Oryantalistlerden etkilenerek hadislere eleştirel yaklaşımlar vardır. Buna oryantalistlerin bünyesine, cazibesine kapılmak da diyebiliriz. Oryantalistlerden etkilenme iki türüdür. Biri oryantalistlerin verdiği sonuçları alıp kullanma veya pazarlama; diğeri -bana göre daha tehlikeli olan- ise oryantalist zihniyetle, üslupla, yaklaşımla ve metotla me-

gın bir söylem vardır. Toplumun hadislerden kaynaklanan sorunları olmaktadır. Bu sorunlar biraz kafa karıştırıcıdır. Araştırılıp cevaplar aransa çok da bu kesimi tatmin etmeyecektir. Bu kesimle teması koparmamak için hadisleri reddetmenin kestirme bir yol olduğu düşünülmektedir. Bunun üstteki maddeyle bir farkı vardır. Üstteki maddede kişi gerçekten davet işiyle uğraşmaktadır. Burada ise davetçi olmak zorunda değildir. Entelektüel bir taminkârlık içinde böyle davranışlar sergilenebilir.

g. Bazı ideolojilerin etkisi: Yukarıda modernizm demiştik. Burada daha spesifik ideolojilerden bahsetmek mümkündür. Meselâ feminizm... Bu anlayışın ağır bastığı insanlar özellikle kadımla ilgili hadisleri rahatça reddedebiliyor. Bu noktada bazen ateistlerin yazdığı kitaplar bile hadislere olumsuz yaklaşmaya sebep olabiliyor. Meselâ eşitlik... Hadislerde -hatta Kur'an'da- buna aykırı durumlar varsa hemen eleştirebiliyor. Meselâ şiddet kültürü... Hadislerde zahiren bunu ifade eden durumlar varsa kolayca uydurma denilebiliyor.

h. Hadisi savunanların aşırılıkları: Bazen öyle oluyor ki, hadisi savunduğu iddiasında olanlar sahîh mi zayıf mı bakmadan Ehl-i Sünnet bir kitapta geçen bir hadisin delil olduğunu, asla reddedilemeyeceğini söylüyorlar. Yeri geldiğinde akıl almaz bir şekilde zayıf ve uydurma hadislerle görüşlerini takviye ediyorlar. Bu da tabii olarak bir antipati oluşturuyor. "Hadisler böyle bir şey ise demek ki, hadisler hep böyle karınkarışık, akıl almaz" gibi bir algı ortaya çıkıyor. Bu da hadislere olumsuz yaklaşıma sebebiyet veriyor.

i. Kur'an'la hadislerin çelişik olduğu iddiası: Bu da hadisleri reddetmenin kolay bir yolu olarak tercih ediliyor. Zaten kesin aykırılık tespit edildiğinde kimsenin bu tür hadisleri kabul edeceği yoktur. Ama aykırılığı biraz keyfimize biraz modern ideolojilerin baskısına göre belirliyoruz. Biraz da kendimizi aykırılık var diye zorluyoruz. Şefâatle ilgili, gaybla, kıyamet alâmetleriyle ilgili hadisleri reddedenlerin tavrı böyledir: İllâ da şefâat Kur'an'a aykırıdır; Kur'an'a göre kıyamet ansızın kopacaktır; ansızın gelececek olanın alâmeti mi olurmuş... vs.

k. "Kur'an'da yok" modası: Hadisleri inkârın modern ifade tarzıdır. Aslında çok da modern sayılmaz, ama öyle diyelim. Kadere iman esastır; hayır, çünkü Kur'an'da yoktur. Kabir azabı hakır; hayır, Kur'an'da yoktur. Hz. İsa'nın nüzûlü söz konusudur; hayır Kur'an'da böyle bir şey yoktur. Mi'râc hakır; hayır Kur'an'da yoktur. Bu yaklaşımda din varlıkları değil, yoklukları kaimdir, nasıl oluyorsa!

l. "Âhâddır, mütevâtir değil" modası: Hadisleri reddetmenin bir başka şeklidir. Mütevâtir ile ilgili düşüncelerimizi bir başka soruda ifade ettik. Mütevâtir değil, diyerek hadisleri reddetmek eskiden beri olsa bile günümüzde ayrı bir renk kazanmış ve moda olmuştur. Aslında böyle diyenlerin mütevâtirden ne kastettiği de belli değildir. Bize göre âhâd-mütevâtir hadisin sabit olduğuna dair bilgi kalpte hâsıl olduktan sonra böyle dâretmenin anlamı yoktur.

m. Tarikatların yanlış uygulamaları: Tarikatların bazı yanlış uygulamaları, özellikle müridler arasında görülen uygulama ve söylemler de hadislerin reddine sebep olmaktadır. Zira bu söylemlerde aşırılık vardır. Uygulamalarda işi özünden sapturmak vardır. Tabii iyi bir araştırmacıya düşen papaza kızıp oruç bozmak değildir.

n. Avamın yanlış algıları: Yukarıdaki maddeyle aynıdır. Ancak bu daha genel, müridler daha özeldir.

o. Müslümanları Kur'an'dan soğutmama: İlginç bir karşı çıkış örneğidir. Meselâ hayzlı kadının Kur'an okumaması... Daha genel olarak özürsüz hallerinde namaz kılip oruç tutmamaları... İllâ da okumaları gerekir. Neden? Kur'an'dan uzak durmaları. Ayrıca tabii bu yasak Kur'an'da yoktur. İllâ namaz kılsınlar. Neden? Allah'tan uzak kalsınlar. Saf ve masum bir gerekçe, ama Allah Resûlü'nün murâdî hilâfına... Bunu anlamak mümkün değildir. Bu yasağa uyulurken kişi ibadet yapmaktadır. Zira bir yasağa uymaktadır. İllâ Kur'an okusunlar diye dâretmenin ne anlamı vardır. Kur'an kurslarında veya bazı eğitim yuvalarında özel hallerde Kur'an okuyup okumama ise başka bir şeydir.

ö. Hadîste ıztırab görme: Bazı reddiyeciler ise hadîsler arasında manayla rivâyetten kaynaklanan lâfız farklılıkları gördüğünde hemen "bu metinler muztarıbdır, amel edilmez" söylemine başvuruyorlar. Bunlar bazen zayıf ve sahîh hadîsleri beraber değerlendiren metinde ıztırab iddiasını dillendirebiliyor. Bu durum hadîsleri reddetmeye ayarlı bir önyargıya sahip olunduğunu gösterir. Hz. İfâ'nın nüzûlü veya mi'râc hadîslerini reddetmek bu tavra örnektir. Oysa konuyla ilgili çok rivâyet var. Sahîh de zayıf da var. Manadan kaynaklanan bazı problemler de söz konusu. Ama bütün bunlar bizi tercih imkânından mahrum bırakmıyor. Sahîhleri esas almak mümkündür.

p. Bilime aykırı görme: Özellikle sineğin yemeğe düşmesiyle ilgili hadîs böyledir. Deve beviyle tedavi, tıpla ilgili hadîsler buna dâhildir. Belki başka hadîsler de vardır. Burada bilimsel gelişmeler esastır. Ancak hangi bilimin bunu dediğine dair sarahat yoktur.

r. Günümüzün sosyal şartlarına aykırı olma: 1400 sene önceki Arap toplumunun örfleriyle bugünün toplumlarının örf ve alışkanlıkları aynı değildir. Bu da tabiidir. Ancak bu uyumsuzluğu hadîsleri reddetmeye gerekçe kılanlar da vardır. Özellikle yeme, içme, oturma, kalkma, evlilik, talâk vs. böyledir. Bunlar içinde örfle alâkalı olanlar vardır. Ama insanoglu kendi şartlarını evrenselletirmek ister. Her yerde onu arar. Yemeği parmakla yemek, parmakları yalamak, yere düşen ekmeği alıp yemek böyledir.

s. Hadîslerde İsrâiliyyât izi var: Bu, da hadîsleri kolayca reddetmenin bir yolu olarak denenmektedir. Buna daha önceki sorularımız içinde detaylı cevap verdik. Belki bazı rivâyetlere bunu uygulamak mümkündür. Ancak neye İsrâiliyyât denilecek neye denmeyecek konusunda ciddi bir metot ortaya konulamadığı için en ufak bir benzerliğe dayanarak hadîsleri İsrâiliyyât damgası vurulmaktadır.

ş. Alaycı yaklaşım: Bazı hadîsler alay konusu olabilmektedir. Reddedenler reddetmekte kalmayıp o hadîsi kabul edenleri alay konusu yapabilmektedir. Hz. Mûsâ'nın ölüm melegini tokatlaması,

yine Hz. Mûsâ'nın bir aybının taşa örttürülmesi, deve beviyle tedavi, Kur'ân sayfelerini bir hayvanın yemesi... vs. Belki bazı hadîsler tenkide konu olabilir, ama bunları "İşte hadîşçiler bunları rivâyet ediyor!" diye alaycı bir tavır takınmak kişinin meselenin ne kadar uzağında olduğunu göstermesinin yanında ilmi olmaktan da çok uzak bir durumdur. İlmî meselelerde, âlimlerin ictihâdlarıyla, güvenilir râvilerin rivâyetleriyle dalga geçmek olmaz. Bu ciddiyetsiz bir yaklaşım olur.

t. Çifte standart: Bu da hadîsleri reddedenlerde göze çarpan ilginç durumlardan biridir. Meselâ bunlar hadîsleri reddederler, ama Hz. Peygamber'in "Benden Kur'ân'dan başka bir şey yazmayın!" hadîsini delil olarak kullanırlar. Yine bunlar hadîslere karşı çekinceli davranırlar, ama siyaset mitinglerinde hadîs kullanan liderlerini savunmaktan da geri durmazlar. Bunlar içinde hukukî hadîslere karşı çıkıp sadece ahlâka dair hadîsleri kabul etmek isteyenler de vardır. Ayrıca ilginçtir, hadîslere eleştirel yaklaşanlar, bunu savunmak için "Benden size nakledilen bir şey duyduğunuzda Kur'ân'a arzediniz..." şeklindeki mevzû hadîsi de delil olarak kullanabiliyorlar!

u. Sahâbenin adaletine ta'n: Hadîs reddedenlerin yıkmaya çalıştıkları bir engel de sahâbenin adaleti konusudur. Sahâbenin adaletine yaklaşımları hiç de adil değil. Duygusal ve oldukça agrestif. Bazen alaycı tavırlara kaçtıklarını söylemek mümkün. Ayrıca sahâbenin adaletini niye tenkid konusu yaptıkları da belli değil. Bundan ellertine ne geçecektir? Hadîsler tenkid edilecekse sahâbe bu işe buluşturılmadan yapılabilir. O halde neden sahâbeye buluşuyor?

ü. Hadîsleri yanlış anlama: Hadîsleri reddedenlerin bir özelliği de hadîsleri önce yanlış anlamaları, sonra ona uydurma demeleridir. Kadının fitne oluşuyla ilgili hadîs böyledir. Önce fitneye yanlış anlam veriyorlar, sonra böyle hadîs olmaz diyorlar. Bunun örnekleri oldukça fazladır.

v. "Hz. Peygamber böyle şey demez" söylemi: İstismara çok açık bir söylem olduğu açıktır. Hz. Peygamber söyleyeceklerini bize mi danışacaktı ki, böyle söylüyoruz? Ancak ciddi olarak

kullanılırsa güzel bir metin tenkidî kriteridir. Onun için Hz. Peygamber'in hayatını, sîretini, sünnetini ve Kur'an'ı çok iyi bilmek gerekiyor. İnsan hadîslerle yoğrulmalı, sünnet kişinin etikanına dönüşmelidir. Böyle olduğunda elbette bazı hadîsleri tenkid etmek mümkündür. Ama üç beş kitap okumakla, falan izim ve ideolojiden etkilenerek "Hz. Peygamber böyle şey demez" demek ciddi bir sathiliktir.

y. Emevî uydurması: Bu hadîsleri reddetmek için geliştirilen gün-cel bir tepki söylemidir. Bir hadîsi beğenmiyorsanız veya o hadîs biraz geçmişle, tarihle, siyasetle alakalı ise "bunlar hep Emevî uydurması" ifadesi bulunmaz bir söylemdir! Bazıları bunu tepe tepe kullanmakta mahir! Bunun bir yansımaları da falan hadîs için "sonraki gelişmelerin ürünüdür" diyerek onu reddetmektedir. Özellikle siyaset ve hilâfet ile ilgili hadîsler böyledir. Bunları siyasetçiler veya onların yandaşları uydurmuştur. Böyle olunca zühhd ve fakirlikle ilgili hadîsleri tasavvufuların, meselâ sünnetin dindeki yerini vurgulayan hadîsleri aslında sünneti dinde delil kabul edenlerin uydurduğunu söylemeye bir mani kalmamaktadır.

z. Anlamaya yatkın olmayıp aceleci davranmaları: Bu da hadîs reddedenlerde görülen bariz bir özelliktir. Anlamaya çalışmaktan ziyade hemen reddediyorlar. Sanki yetiştirilecekleri bir yer var. Bu ne acele! Bu kadar aceleyle gerek var mı? İşte neden bu kadar acele ediliyor sorusunun cevabı da yukarıda ifade ettiğimiz unsurlarda saklıdır. Önce anlamak ve yorumlamak esas olmalıdır. Ama takdir edilir ki, anlamak zor iştir. Aynen bina yıkmamanın ar-tık çok kolay yapmanın zor olduğu gibi...

Görülüyor gibi hadîsleri şu veya bu şekilde reddedenlerde göze çarpan temel özellikler ve temel yaklaşımlar genel olarak bunlardır. Bunlar elbette sorunlu yaklaşımlardır. Hiçbir ilmi özellikleri yoktur. Sathî ve de çoğu duygusaldır. Bunlara çalışmamızda yer yer temas ettiğimiz için ayrıca üzerinde detaylı durmayı gerekli görmüyoruz.

RİVÂYETLERDE İHTİLÂF/HATA SEBEPLERİ

Soru 87: Hadîslerde ortaya çıkan ihtilâflar, anlama problemleri, hatalar nereden kaynaklanmaktadır? Râvîlerin bu ihtilâf ve problemlerde bir dahli var mıdır?

Elbette vardır. Muhaddislerin zaten tarih boyunca yaptığı da bu ihtilâfları tespit edip halletmeye çalışmaktır.

Konuyla ilgili Batalyevsî'nin güzel bir çalışması vardır. Adı *el-İnsâf fi't-tenbîh ale'l-maâni ve'l-esbâb*'dir. Batalyevsî, bu eserinde "rivâyet ve nakl" in doğasından kaynaklanan ihtilâfları/illetleri tespit etmeye çalışmıştır. Ondan özetleyerek bu ihtilâfları ve sebeplerini ortaya koyabiliriz. İhtilâf ve hatalar şu hususlardan kaynaklanmaktadır:

İsnâdın bozukluğu

Manayla hadîs nakli

İ'râbı, Arap kelâmını ve mecazlarını bilmemek

Tashîf

Mananın ancak kendisiyle tamamladığı şeyi zikretmemek
Râvinin, naklettiği hadîsin sebebini rivâyet etmemesi
Râvinin hadîsin bir kısmını duyup bir kısmını duymaması
Bizzat hocadan değil, sahifelerden hadîs nakledilmesi